Verslag Working on the margins 29 maart 2018, Spoorlaan 21 i-k, Tilburg.
Werkconferentie georganiseerd door bkkc en DutchCulture | TransArtists, AiR Platform NL.

Moderator: Rune Peitersen
Verslag: Esther van Rosmalen | Witte Rook
Redactie: Heidi Vogels, Atty Bax, Mirjam Emmen
Fotografie: Imara Angulo Vidal

De aanleiding voor de werkconferentie *Working on the margins* is de positie van kleine context gedreven artist-in-residence (AIR) programma's in het algemeen, en in het bijzonder die in Brabant. In vergelijking met het buitenland heeft Nederland een hoge dichtheid van AIRs, waarbij er van de 50 zich 18 in Brabant bevinden. De focus van de conferentie ligt op het onderzoeken van de waarde van deze programma's, waarbij we de notie van de marge gebruiken als lens. Wat is de noodzaak, de kracht en ook het plezier van het innemen van een positie in de marge, en wat zijn de mogelijkheden die hieruit voortkomen die we in samenwerking met gemeenten, kunstinstellingen en fondsen kunnen benutten?

Deze werkconferentie is de conclusie van een langlopend traject waarbij de ontwikkeling van AIR organisaties en initiatieven in Brabant geïnventariseerd en gevolgd werd door bkkc en TransArtists. Dit manifesteerde zich in netwerkbijeenkomsten en werkbezoeken waardoor kennis en ervaring werd gedeeld. Bkkc liet een onderzoek uitvoeren naar het belang van AIRs voor de kunstenaarspraktijk en het kunstenveld[1]. De werkconferentie is tevens een vervolg op het symposium *AIR for experiment* dat plaatsvond op 2 december 2016 in Lijm & Cultuur te Delft.

Het is de intentie om, op basis van symposia en onderzoek, een kritische context te generen betreffende de positie van kleine context gedreven AIR programma's in Nederland en hun inbedding in een lokale, provinciale en internationale kunstecologie.

Tijdens dit werkcongres was in de tentoonstellingsruimte van bkkc de expositie *Working on the margins: artist-in-residence programs in Brabant* te zien van 18 januari tot en met 1 april 2018, met een selectie van kunstenaars die deelnamen aan een AIR programma in Noord-Brabant. Er is ook een folder gepresenteerd, uitgegeven door bkkc, waarin een overzicht wordt gegeven van de AIRs in Noord-Brabant.

De conferentie werd tweetalig gehouden te weten Engels en Nederlands.

---

[1] Vermeulen, K., (2016). *Artist-in-residences in Noord-Brabant & het belang ervan voor de Brabantse Kunstensector. bkkc*
Zie ook: https://issuu.com/bkkc/docs/160704_onderzoeksrapport_artist-in-

I. Introductie werkconferentie door DutchCulture | TransArtists
Heidi Vogels, coördinator van AIR Platform NL en organisator van de werkconferentie met bkkc.

Een artist-in-residence programma is een plek waar kunstenaars voor een bepaalde periode kunnen wonen en werken. Waar ruimte is voor ontmoetingen met collega's en waar faciliteiten zijn en tijd voor experiment, reflectie en onderzoek. De programma's zijn vaak verbonden met onderwerpen die gerelateerd zijn aan de context van de omgeving, en staan in verbinding met kunstenaars uit internationale netwerken en programma's.

Het runnen van een AIR programma is niet eenvoudig omdat deze kleine structuren voor kunstproductie en presentatie zelden erkend worden door nationale en lokale subsidieverstrekkers. De positie van AIR programma's in Brabant staan daarin niet alleen. Buiten Nederland bewaken makers en organisaties kritische ruimte voor het samen denken en maken. Hieruit ontstaan bewegingen die zijn geboren uit een stellige overtuiging en visie op de kunsten. Gedreven door avontuur, en vaak omwille van de noodzaak van het koesteren van een bijzondere maar kwetsbare positie. Dit vraagt om wendbaarheid, vindingrijkheid en tegendraadsheid waarin de potentie schuilt voor nieuwe esthetische en sociale praktijken in de kunst en de samenleving.

Hoewel de marge vaak refereert aan de geografische ruimte van de periferie, onderzoeken we deze notie verder binnen de context van het programma. De marge waar ruimte is voor reflectie, om te bevragen, te onderzoeken en ingenomen posities los te laten. De marge is een vertrekpunt voor het verkennen van andere trajecten van denken en werken. Kunnen we de marge ook zien als een ruimte die zich tussen ons bevindt? Een ruimte die in iedere samenwerking steeds opnieuw wordt vrijgemaakt voor het vinden van een gedeeld vertrekpunt binnen de continue verschuivingen van verwachtingen en voorwaarden van kunst en samenleving.

II. Presentation curator and researcher Yasmina Reggad

Yasmina Reggad is programmer and curator of ARIA. She works also as an independent curator and writer with a research focus on the politics of futurity, alternative models of art education, and explores performative methodologies inspired by dance and performance notations. ARIA stands for Artist Residency in Algiers and is founded in 2011 by Zineb Sidera, a London-based artist who works between Algiers, London and Paris.

ARIA strives to instigate and develop cross-border dialogues as well as expanding a dynamic network across diverse international art communities within and beyond Algeria. Through residency, commissioning and exhibitions programmes, ARIA provides opportunities for emerging and established artists from North Africa and across the world to conduct artistic and cultural research and production. ARIA collaborates and partners with other institutions and exhibition spaces to give more exposure to Algerian artists and to project a positive awareness and visibility of Algeria and its surroundings to global audiences.

Yasmina Reggad starts with stating that she never thought about her practise as being related to the idea of the margins. The notion of the margin appeared to be very useful in fact, to reflect on her own practise as a curator, or *expanded* curator because she also performs, and illustrates a dynamic way to review it. The turning point for this change of title was the invitation to give a lecture at an Art School in France. Noting that the audience was quite bored and disappointed, she realised that given her exotic name Yasmina Reggad, they expected another person even though she was born and raised in France. Her name and status performed by itself. In that case she could also be a belly dancer, which opened a fantastic new world. With her other persona she could reshape her position and change the point of view in order to reshape a whole new set of relations and meaning. Therefore, how can we indicate the margins and why, and how can we turn it around?

Zineb Sidera conceptualized ARIA and asked Yasmina to help her with the organisation. The fact that Yasmina has an Algerian background was not of importance for this request, but it helped to understand

more of the difference between Europe and Africa. North Africans usually look at Europe, Yasmina however started to look at Africa because she came from Europe. This helped to act on a strategy where the margin is used as an awareness to turn the general viewpoint upside down. Accordingly they developed from this new position their ideas into a formal strategy in terms of a language for funding. Accordingly they built a network of relations and a communication structure that established the roots with Africa and the traditional Maghreb region within Morocco and Tunisia. Working horizontally, guests were invited from these regions, to be able to meet here instead of meeting each other in Europe, which is normally the case. Unlike Europe Africa is lacking a cultural infrastructure, however travelling to Europe can be a problem because of the difficulty with visa. ARIA provides for a reason to travel in Africa and stimulates as a platform mobility within the region for encounter and exchange in the arts.

ARIA is research based and does not demand any production from their guests. Three to four artists are invited each year and will be asked to explore and engage with the local surroundings and share their work in a presentation. Artists are even welcome to bring their families and children can go the school. The residency can even be used as a place where artists can work on their funding applications for other projects, of which a lot were successful. It proves that being related to ARIA is also a form of development and to be considered as a new territory for things to happen. Nobody expected that to be possible, to acquire a new place, and generate a scene where artists from other countries could meet and work together.

The margins are often considered as a problem. Being on the outside, instead of being inside the prominent centre. But by changing your position or point of view, the margin can be evolved into the centre. This is where the margins of entirely different countries as Algeria and the Netherlands can have a lot in common. When we consider ourselves as centerpoints that connect with other centerpoints, because we share common grounds; we keep the same positions, we have the same practise and deal with the same problems.

Audience from left to right: Rebecca Nelemans, Pauline Burmann, Miranda Poel, Koen Dijkman

From the audience comes the remark that in the Netherlands the margins also have a negative connotation. How can we apply the margins as a critical space? Yasmina illustrated this idea with a sheet of printed-paper where the margin is used to make notes and to comment. This also clarifies the position of AIRs as a place where is still room for creativity, thoughts and experiment, before it is rendered to be exposed to the outside world.

Heidi Vogels asked Yasmina what the position of ARIA is in its local context for the Algerian artist? Yasmina responded that at first it was difficult for her to understand the codes of the country, because of her limited knowledge and the fact that she is a woman who also didn't speak Algerian. It took time to understand each other and build relationships and trust. Besides that, there is no White Cube in Algeria, so you can't work like you are used to in Europe. The art scene in Algeria needs to develop because there is just one art school and that's it. ARIA offers in that sense a safe space, and turned into a reference point to artists that also connect them with the outside world. This strategy has turned into a powerful concept and a tool to make people travel, connect and find alternation. It is therefore a relevant advice to partner up with other margins.

Rune Peitersen and Yasmina Reggad

III. Presentation essay Performing the margins by Mariska van den Berg
Art historian, researcher, tutor and also chairman of Platform BK. Mariska van den Berg also wrote the research paper called Impact en Waarde concerning the impact and value of small art organisations in the Netherlands, as part of the program AIR for Experiment, Delft 2016.

In the center: Mariska van den Berg

In Brabant and elsewhere, artist in residence function as catalysts for artistic development and production. Recently residency's for artists and curators have increased, and are not to be ignored within the larger infrastructure of contemporary art today. They are seen and supported as crucial nodes in career development and (international) circulation. By being invaluable infrastructures for critical reflection and production, offering space for research, experiment, dialogue, discourse and site-specific research and in the international context also cross-cultural collaboration. Finally they are related and affected by the ongoing processes of wider societal changes like economic and political pressures that are affecting the arts and professional practices. In order to facilitate space for the arts on their own terms, and outside the institutional framework, AIRs operate on the margins of art and society.
There are three relevant lines of discussion about AIRs to be distinguished:

1. The Pressure to perform
In 2007 art critic Jan Verwoert wrote an essay *Exhaustion and Exuberance. Ways to Defy the Pressure to Perform*. Verwoert sketches a picture of high performance culture where the parameters are set by an outside demand while in art this is defined through an immanent demand. However the idea of high performance is of influence on art policies and the idea about success. Verwoert poses the question if there are other ways to perform, instead of going along with the pressure to deliver. He asks how we can turn into a practise of performing the margins by pointing at options of other possibilities to act.

The possibility to create a bubble is priceless; an example is Hospitalfield, a small residency organisation, with a professional and payed staff. Amsterdam based artist Isabel Cordeiro spent four months in this hub for artists in the remote at the Scottish village Arbroath. Hospitalfield stands for time and space for development in the right environment. It is important not to expect an outcome, no deadlines to be able to withdraw from pressure and expectations, at least temporarily. That does not mean that there is no productivity, regarding Cordeiro "Residencies are amazing buffers, as we all became so effective, everything is planned, needs to be planned".

2. To take care

In his essay *Take Care (2011)* Anthony Huberman brings up the historical role played by alternative spaces that has been made somewhat redundant now that commercial spaces and large museum are also showing non- commercial work by non- commercial artists. The difference is that Museums take risks in what they show but not in how they work. To create a larger audience is their main purpose. For contemporary alternative spaces the challenge lies in behaving different. They experiment with new institutional and curatorial methods, which question this logic and structure.

For example Leo XII, a guest studio in Tilburg, is for 20 years an artist run space. It offers young artists the opportunity to further develop, focussing on artists who dedicate themselves to a 21st century continuation of issues arising from the tradition of the 20th century avant-garde. The artist-in-residence is linked to an external expert (curator, critic, theoretician) to enter into a dialogue. The workperiod ends with a publicly accessible presentation and an online publication. The culminations of debates in the program raise the question whether the acquired knowledge is made available to be shared? Van den Hurk advocates the value of the realm of the invisible: the space of time, care, exactly the things that are lacking so often and that are under pressure in the larger societal context. Space, time and concentration precede and are conditional for public showing. This is the value of these kind of places that we have to stand for.

3. Hospitality

Recently the question arises that a certain form of reciprocity is inevitable. But what could that be and how does it affect the roles of guest and host? Where are the boundaries of hospitality and where does expectation start?

In an international context, Finnish curator Taru Elfving, raises the question how you tackle reciprocity within a residency. She considers a Residency as: place, time, and an act. The act of critical positioning, by asking yourself: What do my engagements do? Who and what do they serve? Can they have any local impact beyond artistic value? Could they foster transformative encounters between practices, people and places? Is it possible for an AIR to take up a position, beyond that of a tourist (consuming experiences) and a researcher (extracting sources)? This approach is best to be illustrated with examples like artist and photographer Lard Buurman who spend 6 months in Beijing China in *The Institute for Provocation*. In his experience the fact that China is a closed system, and totally different from what you know, does affect your work, the contacts and collaborations you engage in. The idea of reciprocity is at best manifested in a learning attitude. Another example is situated in New Orleans. *Deltaworkers* is a residence program run by curator Maaike Gouwenberg and artist Joris Lindhout, to investigate the community by history, stories and mythical identity of the region. The city itself becomes the resident's studio by using an extended, city related, network because the focus lies on relations and work often arises afterwards. Maaike is however critical towards the idea of reciprocity. Bringing something - instead of taking - doesn't change the nature of the (colonial) relationship. Deltaworkers stimulate exchange and creates a framework to stimulate reciprocity by not demanding it.

This leads to a threesome definition of the margins:

- Periphery: in a geographical sense and the possibility to retreat from the pressure to perform.
- Art ecology: breeding ground of the visual arts and to act alongside other institutes.
- Space to move in between: reciprocity is most convincingly created by the AIRs in relation to the direct and professional environment.

To conclude, artist-in-residence programs provide open, relational, social spaces embedded in the locality of a village or city. They connect artists and create communities of practitioners: to test ideas, take creative risks and explore new directions in their artistic practice, but they still have to proof themselves. It would be unfortunate if AIRs cannot qualify for regional support because they have a significance that transcends the local and regional. It is important for these practises to be described and interpreted because their concerns are current and poignant, as are the experimental ways of giving them shape.

IV Paneldiscussie

Marcelle Hendrikcx - demissionair wethouder cultuur Tilburg.
Mayke Jongsma- hoofd internationaal beleid bij het Mondriaan Fonds.
Bas van den Hurk - beeldend kunstenaar en docent aan AKV | St. Joost, betrokken bij Gastatelier Leo XIII Tilburg en het nomadische platform What Space.

De paneldiscussie ging van start met de vraag van moderator Rune Peitersen wat de waarde is van een artist-in-residence gerelateerd aan de stad.

Plekken in de luwte met ruimte voor reflectie zijn noodzakelijk voor talentontwikkeling, en moeten gecreëerd worden vanuit een visie wat zij kunnen betekenen voor een stad. Een ideaalbeeld is dat er interactie plaats vindt met verschillende disciplines, en dat het werkproces van kunstenaars inzichtelijk gemaakt wordt via deze plekken (Marcelle Hendrikcx). Dit betekent wel een spanningsveld tussen zichtbaarheid genereren en de benodigde tijd en rust voor concentratie bewaken, die nodig is om tot nieuwe werkvormen te komen. Zichtbaarheid kan ook plaatsvinden door gerelateerde activiteiten zoals publicaties, de website en uitwisseling met publiek uit het vakgebied zoals bij Leo XIII. De publieksfunctie past beter bij andere instellingen zoals museum De Pont (Bas van den Hurk).

Voor het Mondriaan Fonds is de beeldvorming ook belangrijk. AIRs worden nog wel eens gezien als vakantiehuisjes voor kunstenaars in plaats van een kans om vrij te werken. Zichtbaarheid is een gezamenlijk probleem dat ook met kunstenaars uitgedragen kan worden via ieders eigen kanalen. Voor kleine instellingen is het lastig om de onderzoeken en ervaringen vast te leggen wat ook heel goed kan via

de websites van de kunstenaars (Mayke Jongsma). Iedere organisatie is zich hiervan bewust en dit krijgt overal een andere invulling, wat heel goed onderdeel kan zijn van het werkproces (Mariska van den Bergh).

Rune stelt hierop de vraag of beleid voor succes te bepalen is en zo ja met welke criteria.

Voor het versterken van bestaande locaties en om meer plekken te creëren voor een goed kunstklimaat heeft de gemeente Tilburg een miljoen ter beschikking gesteld. Kunstenaars zijn de ambassadeurs om de werking hiervan naar buiten toe te communiceren (Marcelle Hendrickx). Tilburg en Brabant liggen feitelijk heel centraal in Europa en dat ervaren buitenlandse kunstenaars ook zo, marge en centrum zijn ook hier rekbare begrippen, daar kunnen we meer op inzetten (Bas van den Hurk). Het Mondriaan Fonds ondersteunt ieder jaar een select aantal residenties in Nederland. Daarnaast zijn er sinds kort regiomakelaars als ogen en oren van het fonds ingezet. Zo proberen we zowel kunstenaars als residenties te ondersteunen door pilots mogelijk te maken in binnen- en buitenland. Kort gezegd *we follow the artist.* De regeling voor kleine initiatieven, dus ook voor AIRs en die Leo XIII heeft mogen ontvangen, is nu een vast onderdeel van het beleid (Mayke Jongsma). In het geval van Leo XIII is er ook sprake van een vierjaarlijkse subsidie van de gemeente Tilburg dat de mogelijkheid geeft om de lopende kosten te dekken en het programma verder te ontwikkelen, wat een heel bijzondere situatie is (Bas van den Hurk).

Heidi Vogels stelt dat ondanks deze positieve geluiden, een residentienetwerk in Brabant is opgezet uit noodzaak om de positie van deze initiatieven te versterken. Koen Dijkman van *De Fabriek* geeft aan dat samen met *TAC* Eindhoven, *Van Gogh Recidency* Zundert en *Witte Rook* Breda, het initiatief is genomen om de definitie van zichtbaarheid samen vast te stellen en het belang van deze werkvorm onder de aandacht te brengen van de provincie en lokale overheden.

De gemeente Tilburg nam indertijd afstand van het beleid van Halbe Zijlstra. Om daar iets tegenover te stellen werd er meer aandacht gegeven aan kunst in het publieke domein. Het gaat om het scheppen van voorwaarden voor een klimaat waar je elkaar kunt ontmoeten en dingen tot stand kunnen komen. Juist het experiment is van grote waarde. Om dat te laten becommentariëren is waardevol voor andere diensten om van te leren (Marcelle Hendrikcx).

Heidi Vogels besluit met de woorden dat AIRs belangrijke knooppunten zijn in lokale en internationale netwerken in de kunsten. Ze faciliteren een stroom van gasten met specifieke expertises die aan de slag gaan met nieuwe projecten, in uitwisseling en reflectie met collega's en publiek. Hieruit ontstaan relaties die soms jaren doorwerken. Dat is een waarde voor de stad die vaak wordt vergeten.

V. Casestudy I: Gijs Assman over AIR Zin in Werk

ZIN is een organisatie die is ontstaan uit de wens van de Fraters van Tilburg om een nieuwe bestemming te geven aan hun klooster, 'Huize Steenwijk' in Vught, die past bij hun spirituele traditie. Uit eigen observatie hebben zij de conclusie getrokken dat door overwaardering van de zakelijke oriëntatie op werk de ziel in het gedrang komt, en dat zij deze leemte kunnen vullen met een plaats voor bezinning. In 2000 is het Kloosterhotel gerealiseerd, waar groepen kunnen verblijven voor trainingen en workshops op zoek naar verdieping en verbinding. In dit concept is ook ruimte voor een atelier als vrijplaats voor de kunsten waar gedurende een half jaar een kunstenaar kan wonen en werken.

Gijs Assman was in 2017 artist-in-residence in het gastatelier van ZIN. Voor Gijs kwam de uitnodiging op een belangrijk moment. Door een ernstige ziekte was hij de zin en noodzaak om werk te maken kwijt en hij hoopte dit hier te hervinden. De uitnodiging omschrijft hij als ongekend genereus en liefdevol om als gast hier kosteloos te mogen verblijven. De plek is uniek in die zin dat het geen deel uitmaakt van een kunstcontext, maar aandacht heeft voor het geestelijk leven in een omgeving die wordt gekenmerkt door rust. Er werd ook geen eindpresentatie of doelgericht resultaat verwacht waarmee de vraag zich aandiende wat voor effect dit heeft op een kunstenaarspraktijk als er geen vraag van buitenaf is.

Behalve het solitaire verblijf in het gastatelier bood de residency ook een stramien voor inhoudelijke verdieping en zingeving. De fratercommuniteit Eleousa bevindt zich ook op het terrein en fungeert als dagelijks aanspreekpunt en klankbord voor de vragen waar Gijs zowel als mens en als kunstenaar mee worstelde. Dit uitte zich onder andere in deelname aan de dagelijkse rituelen van de fraters in de vorm van meditatie en concentratie. Met name de wijze waarop deze plaatsvonden, het inzicht dat hieruit voortkwam in combinatie met de overtuiging van het dagelijks vieren van het leven was een belangrijke leerschool. Ook deelname aan de gemeenschap was hierin besloten door er te wonen en de gezamenlijke

maaltijden te nuttigen. Door bezoekers te ontvangen, en workshops en lezingen te geven speelde ook het werken een rol in het programma van ZIN.

Het uitgangspunt dat deze artist-in-residence in dienst staat van een contemplatieve spirituele orde en daarmee afwijkt van de traditionele White Cube stelde Gijs in staat om nieuw werk te maken. In dit persoonlijke leerproces van herpositionering als mens en kunstenaar diende ook het vraagstuk van wederkerigheid zich aan, en daarmee ook een eigen wens voor herbezinning over de relevantie van kunst binnen de huidige maatschappij. Met bezoekers, vrijwilligers en werknemers heeft hij hierover gesprekken gevoerd om deze gedachte vorm te geven. Verbeelding werd gebruikt als een manier om hierover te denken waarbij kunst een middel was en geen doel. Kloosterhotel ZIN kan in die context als een proeftuin fungeren op zoek naar de mogelijkheid hoe kunst zich wederom kan verbinden met de samenleving.

In de hierop volgende discussie stelt Gijs Assman dat er een taak ligt voor kunstenaars en instellingen om de noodzaak voor kunst uit te dragen. Gijs verdedigd de indruk dat de autonomie van de kunst in de 20e eeuw te ver is doorgeschoten. In het geval van AIRs zou er meer aandacht moeten zijn voor wederkerigheid, de kunstenaar heeft een taak om op een zeker moment iets terug te geven aan de maatschappij.

Een herkenbare vraagstelling, maar deze kan niet worden afgedwongen. In plaats van voorwaarden te stellen zal dit moeten worden bereikt door de vraag operationeel te maken. (Oscar Schrover). In het geval van Kloosterhotel ZIN is er ook sprake van een paradox. Er wordt gesteld dat de kunstenaars met hun rug naar de samenleving staan terwijl in de context van het klooster deze zich juist onttrokken heeft aan de samenleving. Dat was net zo noodzakelijk als de kunst nu de autonomie nodig heeft (Rune Petersen).

Heidi Vogels stelt een perspectiefwisseling voor waarbij het klooster fungeert als een structuur die ruimte biedt om parallellen te vinden in het maakproces, het denkproces en werkproces van de kunstenaar met die van de broederschap. Zo bezien is het eerder een verbinding met de samenleving in plaats van terugtrekking.

AIRs, werkplaatsen en kunstenaars zijn altijd onderdeel van de maatschappij, het is een manier van denken die veel verder gaat dan het kunstenaarschap alleen. Er moet minder sprake zijn van verantwoorden, maar van vertrouwen en het genereren van draagvlak. AIRs zijn de onderzoeksafdeling van de kunst en daarin kunnen ze zelfs breder in de samenleving worden betrokken (Lex van Lith).

Dit beantwoordt echter niet de vraag van wederkerigheid, kunstenaars moeten nog steeds kunnen excelleren als de Wat vraag is vastgelegd met opdrachtgever of gastatelier. Als dan alleen het Hoe overblijft ontstaat de mogelijkheid om de vraag van wederkerigheid te kunnen stellen (Gijs Assman). Het uitgangspunt dat de overheid gebruikt om kunst in te zetten in een sociale context, en dit ook specifiek opneemt in subsidievoorwaarden lijkt in tegenspraak met het genereuze idee van wederkerigheid. Dit werkt eerder contraproductief (Rune Peitersen). Het hangt heel nauw samen met de opdrachtformulering. Indertijd bij SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte) was het belangrijk dat deze op de juiste wijze tot stand kwam met de opdrachtgever, SKOR en de kunstenaar, waar de formulering veel beter door werd (Mariska van den Bergh). De rol van de kunstenaar en de autonomie wordt niet betwist, maar er ligt wel een opdracht om de meerwaarde die het verblijf geeft zichtbaar te maken en terug te plaatsen in de maatschappij (Gijs Assman).

VI. Casestudy II: Evi Swinnen Timelab Gent

Timelab is als Vlaamse gesubsidieerde kunstenaarsorganisatie operationeel sinds 1990 met een artist-in-residence en een werkplaats. Timelab geeft voorbeelden van kleine en grote verandering. Deze inspireren, vragen om dialoog en zetten aan tot nieuwe perspectieven. Timelab biedt tijd, ruimte en reflectie aan voor een samenleving in beweging.

Subsidie brengt een zekere verantwoordelijkheid met zich mee, maar dat mag niet de autonomie van de organisatie belemmeren. Timelab bevraagt de eigen positie ten aanzien van actuele maatschappelijke ontwikkelingen in het organisatiemodel om te anticiperen op een veranderende rol van de kunstinstelling. Als inspiratie werd hiervoor de *open source* benadering van de digitale wereld gebruikt waarbij wordt uitgegaan van het principe dat men bijdraagt aan een systeem zonder vooraf vastgelegde wederkerigheid. Een model, waarbij het uitgangspunt is dat iedereen er beter van wordt, heeft Timelab toepasbaar gemaakt in de beeldende kunst.

In 2008 startte Timelab, naast het bestaande internationale residentieprogramma, een werkplaats in de lijn van de FABlabs die zich als *open hardware* zich overal ter wereld manifesteren als altruïstische vorm van kennisoverdracht. Deze werkplaats vermengde zich aanvankelijk moeilijk met de residenten en botste met de heersende optiek van het kunstenaarschap. De overwegend lokale makers en de residenten bleven twee gescheiden werelden. De proefondervindelijke aanpak vereiste daarom een aantal strategische zetten, zoals financiering uit verschillende bronnen, maar ook hoe het technische aspect van een werkplaats zich kan verhouden ten aanzien van ontwikkeling en onderzoek.

Hiervoor was een nieuw profiel nodig van de kunstenaars waarmee zij werkten, waarbij als bron het boek van Mackenzie Wark *A Hacker manifesto* werd gebruikt. Het uitgangspunt dat hackers wezenlijk bijdragen aan de samenleving door te wijzen op de *cracks in the code*, is een positie die ook kunstenaars kunnen innemen. Dit leidde tot het onderzoeken van het *commons* model waarvan als definitie, aangepast door Michel Bauwens oprichter van de PP2Pfoundation, geldt dat je te maken hebt met gedeelde hulpbronnen, immaterieel en materieel, die door een gemeenschap worden beheerd en onderhouden op basis van eigen spelregels.
Hoewel het idee van de genereuze kunstenaar in een operationeel werkkader voor Timelab steeds vanzelfsprekend was konden kunstenaars dit niet direct onderschrijven. Verdere reflectie leerde dat het kritische standpunt over het gebrek aan zichtbaarheid van de eigen bijdrage van kunstenaars voorkomen

kan worden door het erkennen van elkaars kwaliteiten. Het bestaande kunstsysteem voorziet hierbij onvoldoende in methodiek en vocabulaire, waarbij de term kunstenaar belemmerend werkt. Echter met het veranderen van bestaande zekerheden schuilt het gevaar dat de communicatie met overheden en de samenleving gecompliceerd wordt. Je kunt alleen door handelen erachter komen hoe de kunstenaar zich verhoudt tot de publieke ruimte.

Timelab maakte in 2016 de radicale keuze om de focus te leggen op de infrastructuur van kunstenaars. Hun doel was om makers uit hun comfortzone te halen en het experiment in de buitenruimte op te zoeken. De vraag was *hoe* processen te begeleiden en mensen samen te brengen. De resultaten werden ondergebracht in het collectief en vertaald naar praktisch gebruik. Gevolg was dat residenten niet meer uitsluitend *kunstenaars* waren omdat de focus niet meer ligt op wat gemaakt wordt en een atelierstudie niet meer relevant is.

Een testcase voor dit model van ontmoeting en co-creatie was een project voor het vervaardigen van producten met de Japanse duizendknoop, een invasieve exoot. Dankzij een haalbaarheidsstudie, een wetenschappelijke subsidie voor onderzoeksvragen voor bedrijven, kon samen met kunstenaars, de werkplaats en een aantal kennisinstellingen een onderzoek worden gestart met als doel om een vezelplaat te produceren. Alleen onder de noemer kunstproject was dit project mogelijk en kan het idee nu verder uitgewerkt worden in een *Commons Licentie* voor andere werkplaatsen. Om de bijdrage van de kunstenaar veilig te stellen is deze gelijkwaardig aan de exploitant, en ook aandeelhouder van het hiervoor opgerichte coöperatief genootschap. Hiermee wordt in de lijn van *open source* een onafhankelijk kapitaal gecreëerd om in te zetten voor wat het genootschap op dat moment belangrijk vindt.

Evi Swinnen sluit af met de conclusie dat we uit ons beheerste denken moeten stappen en een nieuw vocabulaire moeten ontwikkelen om een nieuwe manier van werken in de kunst te realiseren. Dat sluit subsidie niet uit, maar het mag geen hindernis zijn om kritisch te zijn op wat wederkerigheid inhoud. Bepaal je eigen definitie van prestatie. Een oproep tot activisme!

Evi Swinnen en Ron Dirven

VII. Terugkoppeling werksessies
Onderdeel van het middagprogramma waren vier werksessies met aandacht voor verschillende aspecten rondom Air programma's en samenwerking: Thinking ahead, doordenken op strategieën die een praktijk in de marge kan voortbrengen; Quest for Failure, de notie van succes gekeerd; Between us, de marge als ruimte voor dialoog en samenwerking tussen AIR en partners; Shared contexts, de noodzaak voor het genereren van een gedeelde context, strategieën om dit te bereiken en kwesties (politiek) te agenderen.

Werksessie : Thinking Ahead
Gesprekleiders: Mariska van den Bergh en Vivian Fontijn (Baltan Laboratories)

In het midden: Vivian Fontijn

De focus lag op de manier van werken in relatie tot de maatschappij waarbij er verschillende voorbeelden werden genoemd van praktijken waarin dat tot uitdrukking kwam. Bij Baltan Labatories is de manier van opereren van belang waarbij voor de samenwerking dialoog en wederzijds respect het uitgangspunt is. Algemeen gesteld is gastvrijheid de basis van wederkerigheid en de waarde die dat genereert dient wel zichtbaar te worden gemaakt. Dat vraagt om andere modellen van werken, zoals bijvoorbeeld het *commons* model van Timelab dat kaders en regels heeft veranderd om als instelling minder afhankelijk te zijn van markt en staat. Financiering kan zo ook op andere manieren tot stand komen, ook met bedrijven wat de onafhankelijkheid niet in de weg mag staan.

Behalve geld werden ook de onderliggende waardes van de AIRs benoemd zoals: een andersoortige stem te zijn in een stad, de rol van de gemeenschap om samen iets te bekostigen als mogelijk fundament voor deze gemeenschap. Dit geeft ruimte om elkaar tegemoet te treden. Persoonlijke ontmoetingen zijn belangrijk, ook voor AIRs onderling om van elkaar te leren.

Werksessie: Quest for failure
Gesprekleiders: Ranti Tjan (Sundaymorning@ekwc) en Yasmina Reggad (ARIA)

Er werd tijdens deze sessie geconstateerd dat er bij AIRs relatief weinig over falen wordt gesproken, het falen als kunstenaar maar ook als instelling. Falen is een onderwerp waar vaker over gesproken moet worden omdat falen een goed middel is om los te laten en daarmee tot nieuwe inzichten te komen.
Dat inzicht resulteerde in een recept om te falen met het idee dat het omgekeerde ook mogelijk is.
Er werden drie elementen benoemd om te falen: ga vooral om met grote instituten, zorg dat je hoge verwachtingen hebt en bedenk en doe vooral alles zelf. Met deze drie uitgangspunten gegarandeerd succes tot mislukking.

Werksessie: Between us
Gesprekleiders: Ron Dirven (Van Gogh Residency Zundert) en Gemma Medina (Artistic Strategies in Psychiatry, Van Abbemuseum)

In deze sessie werd de marge niet getypeerd als ruimte voor experiment maar als mogelijkheid om te zoeken naar verbindingen, en dan in het bijzonder verbindingen met de gemeenschap. Zoals het Van Abbemuseum deze aangaat met de psychiatrie en Van Gogh Residency zich verhoudt tot een specifiek lokaal evenement zoals het Bloemencorso in Zundert, wat bijvoorbeeld het geval was met de kunstenaars Heringa/Van Kalsbeek. Hier werkten bewoners en kunstenaars samen, wat voor beiden interessant is en de marges verkleind tussen kunstenaars en instituten in de samenleving.

Een andere uitkomst was dat kunstenaars de autonomie binnen een AIR van belang vinden. Verbindingen tussen instellingen, kunstenaar en publiek zijn relevant maar mogen niet ten koste gaan van het artistieke onderzoek. Ook is er een verschil tussen AIRs onderling waarbij een aantal direct verbonden zijn aan grotere instellingen, of ze hebben een vastomlijnde manier van werken. Kunstenaars moeten ook hun eigen residentieplekken kunnen oprichten om ten opzichte van deze instellingen de marges te herdefiniëren. Samenvattend is het duidelijk dat er in Brabant een grote en rijke variatie is aan AIRs, met veel keuze voor de kunstenaars, maar ook voor het publiek.

Werksessie: Shared Contexts
Gesprekleiders: Koen Dijkman (De Fabriek) en Heidi Vogels (TransArtists)

AIRs zijn de R*esearch & Development* in de kunst, dat is de bindende factor waarmee deze sessie begon. Als voorbeeld werd het Vlaamse kunstendecreet aangehaald waar verschillende functies zoals presentatie, ontwikkeling, reflectie, productie en participatie in de structuur zijn losgekoppeld. Dat maakt het werkveld van kleine instellingen zoals AIRs en werkplaatsen logischer omdat er ontwikkeld kan worden zonder dat er productie én presentatie wordt verwacht. Dit kan een focus zijn voor het onderzoek van AiR netwerk Brabant; hoe kunnen AIRs erkenning krijgen voor de waarde van hun functie, en hoe kan de taak van productie en presentatie worden gedeeld met andere instellingen.

Het genereren van draagvlak voor AIRs in het belang van stad en regio mag daarin niet ontbreken. Enerzijds is een regionaal AIR platform een plek waar residenten elkaar kunnen ontmoeten en dat de verschillende AIR programma's verbindt. Kunstenaars worden zo opgevangen in een *community* en zijn hiervan de ambassadeurs naar buiten toe. Daarnaast kan een regionaal netwerk het delen van faciliteiten, en uitwisselen van kennis en ervaring vereenvoudigen. Anderzijds geeft een regionaal platform zichtbaarheid aan deze plekken en kan functioneren als aanspreekpunt voor de politiek ten gunste van beleid en subsidiestromen.

De rol van de kunstenaar voor het netwerk hangt samen met het verwachtingsmanagement tussen kunstenaar en residency. Wanneer een werkperiode bij een AiR een rol speelt in de carrière van een kunstenaar, is dat een kapitaal dat ingezet mag worden.

VIII Grafisch ontwerper en auteur bij MestMag, Robin Berkelmans sluit de dag af met een poëtische indruk.

Vandaag zat ik, als 'respondent-in-residence', onzichtbaar en verscholen in de marges van deze conferentie. Bij binnenkomst vraag ik mijzelf af: wat is mijn identiteit vandaag? Ben ik een vreemdeling? Ben ik een indringer óf ben ik een onderdeel van het programma? Het is mijn favoriete staat van zijn: met mijn neus naar voren maar tegelijkertijd weggedoken in mijn eigen gedachtebubbel, die ik nu, vandaag, met jou wil delen. Hopelijk zonder hem te barsten. Twee jaar geleden, als student Grafisch Ontwerp, was de *marge* altijd een onmisbaar onderdeel. Letterlijk. Toch is de nasmaak van het woord voor mij bitterzoet. Enerzijds omdat ik absoluut geen carrière als grafisch ontwerper meer ambieer. Anderzijds omdat de marge altijd als eerste werd opgeofferd wanneer er onvoldoende ruimte overbleef voor de inhoud. Maar wat als we de marge in het centrum plaatsen? Zal er dan iets nieuws ontstaan? Of blijft alleen de leegte over? In de leegte schuilt de ruimte. Ruimte voor input, ruimte voor context, ruimte voor verandering, ruimte voor mislukking en ruimte voor risico's. Tussen de vastgestelde kaders en acties van anderen ontstaat een kritische kosmos waar tegenpolen reageren en alleen de dialoog nog overblijft. Of discussie. Over kunst, over de maatschappij en over alle andere dingen in de wereld.

Ik vraag me af hoe lang ik al geen bellen meer geblazen heb. Bellen blazen leidde altijd tot een keuze. Jíj mag kiezen: blaas ik één grote, glinsterende zeepbubbel of blaas ik meerdere bellen? Ik herinner me hoe het blazen van één grote, solide bel altijd de uitdaging was. "Maak er nog een! Groter! Beter!"
Maar meerdere bellen, zwevend door een eindeloze blauwe lucht, over het hek van de buren, de wijde wereld in, dát was het allermooiste. Bubbels zouden barsten, maar dat was oké. We omarmden de mislukking, ons niet-kunnen. Zonder onszelf van onze capaciteit tot actie te ontdoen. We probeerden het gewoon opnieuw. En opnieuw. En opnieuw.

We namen de tijd omdat we het op waarde schatten. We waardeerden de handeling, de uitdaging, het plezier en bovenal waardeerden we het schouwspel. Het schouwspel van ál die bellen, verbonden als een netwerk, drijvend over de straten, over de tuinen en over onze huizen. Er samen voor zorgend dat anderen zouden spelen, door één of twee bellen te barsten, hun eigen regels te bepalen en, een enkeling, te breken.